

Arkeologisk utredning inför ombyggnad av väg 90 Bollstabruk - Hällsjö.

Torplämning i Kärr, Dals socken, Kramfors kommun, Ångermanland.

Rapportnummer 2009:14
Ola George

Murberget Länsmuseum Västernorrland
Box 34
871 21 Härnösand
www.murberget.se

Arkeologisk utredning inför ombyggnad av väg 90 Bollstabruk- Hällsjö.
Rapport nr 2009:14

© Murberget Länsmuseum Västernorrland, Ola George
Härnösand 2009
Foto: Murberget

ISSN 2000-0111

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning.....	6
Syfte	6
Metod	6
Topografi.....	6
Beskrivning av fornlämningsbild och ortnamn	7
Redogörelse av arbetet.....	9
Anläggningsbeskrivningar	12
Tolkning och diskussion	13
Tekniska och administrativa uppgifter.....	14
Referenser.....	14
Bilagor	15
Bilaga 1. Kartor över området.....	15
Bilaga 2. Historisk karta.	17
Bilaga 3. Fotolista.	17

Sammanfattning

Murberget, Läns museet Västernorrland genomförde under juni-juli 2009 en särskild arkeologisk utredning inför nydragning av väg 90 mellan Hållsätter och Hållsjö. Syftet med utredningen var klargöra om ej tidigare kända fornlämningar förekom inom det aktuella utredningsområdet. Murberget kunde inte påvisa några objekt med fornlämningsstatus utan endast kulturhistoriska lämningar i form av en stensatt brunn, en sommarladugård, en torplämning samt en skogskoja som troligen kan sättas i samband med kolningsverksamhet.

Inledning

Vägverket Region Mitt planerar en ombyggnad av väg 90 på sträckan mellan Hållsätter och Hållsjö, en sträcka på drygt 7 km. Med anledning av den planerade nysträckningen av vägen beslutade Länsstyrelsen att en särskild arkeologisk utredning var nödvändig.

Syfte

Syftet med utredningen är att Länsstyrelsen ska få underlag för kommande prövning av arbetsföretagets tillåtlighet i förhållande till bestämmelserna i KML till skydd för fast fornlämning.

Metod

För att få uppgifter om äldre förhållanden i och i anslutning till utredningsområdet genomförs kart- och arkivstudier. Äldre kartmaterial rektifieras och uppgifter om fornlämningsbild, fyndplatser och ortnamnsklick i Dals socken sammanställs. För att ta reda på äldre förhållanden i trakten intervjuas markägare.

Den berörda sträckan inventeras genom att museets arkeologer går längs det planerade vägområdet. Schaktning med grävmaskin genomförs för att påvisa eventuella lämningar i åkrarna.

Topografi

Vägområdet ligger huvudsakligen i mer eller mindre sluttande läge, exponerat mot nordöst. Ur boplatssynpunkt utgör området därför till merparten av baklägen. Stora delar av sträckan utgörs av blöta slybevuxna områden på grund av vattenavrinningen från högre liggande ytor. Jordarten var förutom i de uppodlade delarna mestadels bestående av morän. I den uppodlade södra delen av vägsträckan var jordarten huvudsakligen bestående av ler/mjåla. De naturgeografiska förutsättningarna bedöms utifrån jordart och exponering inte ha varit särskilt lämpliga för boplatsetableringar under förhistorisk tid.

Området mellan Hållsjö och Edsfjärden utgör en sidodalgång till Ångermanälvens dalgång. Det av vägbygget berörda stråket ligger som lägst på 35 m nivå över havet i Hållsätter. På sträckan mellan Daglös och Flögsätter sträcker sig vägen över ytor som i dag är belägna mellan 65 och drygt 100 m över havet. De berörda områdena har haft havskontakt för mellan 7 500 och 3 500 år sedan vilket motsvarar de arkeologiska perioderna från mesolitikum fram till yngre bronsåldern.

Hållsjön har idag inte sin ursprungliga omfattning då nivån sänkts ett par gånger, dels under slutet av 1700-talet och dels i början av 1900-talet (Hellström 1957:45–46).

Beskrivning av fornlämningsbild och ortnamn

I själva vägsträckningen fanns innan Murbergets utredning inga registrerade fornlämningar. Murberget kunde heller inte påvisa några lämningar med fornlämningsstatus utan endast kulturhistoriska lämningar i form av en torplämning, sommarladugård, brunn och ett område med en koja (förmodligen en kolarkoja) där omgivande ytor visade spår av täcktning.

Lösfyndet av en stenyxa visar på aktiviteter under stenåldern. Uppgifter finns om två rösen. Denna typ av fornlämningar började anläggas under bronsåldern och producerades ända fram i yngre järnåldern. I dalgången finns ett flertal järnåldersgravar i form av högar och stensättningar. Inom nuvarande byn Ållstas ägor har en vikingatida silverskatt påträffats. Från historisk tid finns lämningar av en gårdstomt, husgrunder, sentida ristningar och kåtor.

Tabell över fornlämningar i dalgången norr om den nya vägdragningen.

Fornlämningstyp	Riksantikvarieämbetets nr	Beskrivning	Källor
Gravfält	4:1	Gravfält bestående av 6 gravhögar, 5-7 m i diameter och 0,4-0,8 m höga.	
Gravhögar	1:1, 2:1, 2:2, 8:1	Raä 1 hög ca 18 m i diameter och intill 2 m hög. Raä 2:1 hög 9 m i diameter och intill 1 m hög. Raä 2:2 hög 6 m i diameter och 0,6 m hög. Raä 8:1 hög 7 m i diameter och 0,6 m hög.	
Stensättningar	8:2, 17:1, 17:2, 31:1	Raä 8:2 stensättning? Raä 17:1 stensättning eller avbanad hög. Raä 17:2 stensättning? Raä 31:1 stensättning närmast rund 8 m i diameter intill 0,4 m hög.	Raä 31:1 Sidenbladh 1865. Ekdahl 1833. Raä 37:2 Ekdahl 1833.
Uppgift om rösen	31:2, 37:2	Raä 31:2 uppgift om röse. Raä 37:2 uppgift om stensättningar och rösen.	Raä 31:2 Sidenbladh 1865. Ekdahl 1833. Raä 37:2 Ekdahl 1833.
By och gårdstomter	20:1, 28:1	Raä 20 bebyggelselämning bestående av husgrund med spismursröse. Raä 28 gårdstomt för prästbordet	
Depåfynd	37:3	Silverskatt bestående	Ekdahl 1833.

		av en silverten 2 lod, 1 Ethelreds och några Cölnska mynt.	
Ristningar	18:1, 19:1	Raä 18 sentida ristning. Raä 19 bokstäverna KDB inristade på stenblock.	
Fyndplats	16:1, 26:1, 30:1	Raä 16 fyndplats för bränd flinta. Raä 26 fyndplats för stenyxa. Raä 30 fyndplats för bryne.	
Gravvård	24:1	Fragment av medeltida? gravvård.	
Kåtor	23:1, 24:1	Plats för kåtor.	
Terrassering	36:2	Stensatt terrassering.	
Hägnad	37	Rektangulär stenröjd yta.	
Fornlämningsliknande lämningar	7	Två stensättningsliknande lämningar samt uppgift om en hög.	

Flera av ortnamnen i trakten har förmodligen tillkommit under järnåldern, exempelvis säternamn som brukar ange utmarksängar.

Norum är ett exempel på hemnamn med en ursprunglig ändelse på -um (Bucht:1955: 14), Kvästa, Årsta och Ållsta med ändelser på -sta, namntypen var produktiv under järnåldern. Mällby kan komma av ett tidigare gårdsläge mellerst i byn (Bucht 1955:16).

Osammansatta naturnamn kan vara mycket gamla och finns representerade i ortnamnen Kärr och Mo.

Ett ortnamn som möjligen har ett teofort ursprung är Fröal med tidigare namnformer som Freata och Frea. Bucht tolkar förleden i ortnamnet Hällsjö som adjektivet helig, om så verkligen är fallet är oklart och många ortnamnsforskare i dag är försiktiga när det gäller att tillskriva namnen teofor betydelse.

Anledningen till ortnamnet Daglös är enligt Bucht att det strax söder om byn ligger ett rätt högt berg, som ett par månader mitt i vintern fullständigt skymmer bort solen för byn (Bucht 1955:12).

Namnet Galagök har okänt ursprung.

Forsal är enligt Bucht ett åkerstycke under Ållsta och förleden kan möjligen vara ordet fors eftersom platsen ligger vid ett parti av Dalsån, där vattnet tidvis forsar hörbart (Bucht 1955:15).

De tre bynamnen Forsal, Frea och Kvästa har försvunnit sedan början av 1800-talet.

Tabell med ortnamn som förekommit i dalgången norr om den nya vägsträckningen samt deras tidigaste skriftliga form.

Ortnamn	Tidigaste namnform	Tidpunkt för första skriftliga belägg
Dal	Daal	Före 1542
Daglös	Daglössst	1535
Flögsätter	Flockasätra	1488
Forsal	Fforsal	1544
Freä	Fröal	1546-1549
Galagök	Galagjöck	1535
Hållsätter	Helgesatter	1543
Hällsjö	Helghessjö	1535
Kvästa	Quesstadz	1535
Kärr	Kier	1542-1590
Mo	Moo	1488
Mällby	Melby	1544-1590
Norum	Noröm	1535
Ållsta	Alstada	1489
Ärsta	Erressradz	1535

Kyrkan i Dal uppfördes under medeltiden men det nuvarande utseendet fick kyrkan vid de omfattande ombyggnationerna 1889-90 och 1936-27. Kyrkans äldsta föremål är en dopfont av kalksten, den är daterad till 1300-talet (Telhammer 1982:13).

Textillisten från Dals kyrka har ett dekorativt och troligen också ett symboliskt innehåll. Bland figurerna finns bland annat parställda fåglar, kors och hakkors. Hakkorset med fågelhuvuden förekommer även på liturgiska dräkter från medeltiden. Det är troligt att listen från Dals kyrka var avsedd för en liturgisk dräkt, till exempel som en bård på en dalmatika eller som stola. Listen bedöms vara från äldre medeltid, 1050-1250 .

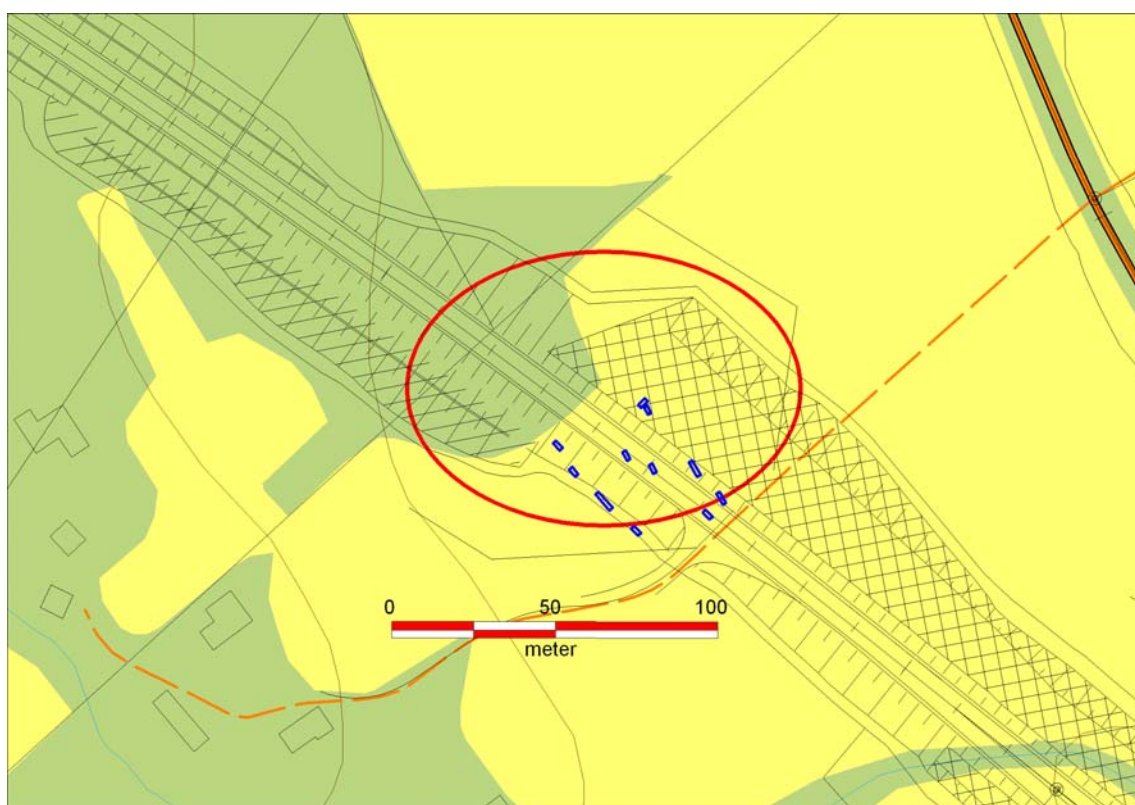
Redogörelse av arbetet

Innan inventeringen i fält påbörjades, genomfördes kart- och arkivstudier av berörda områden. Äldre kartmaterial rektifierades och uppgifter om fornlämningsbild, fyndplatser och ortnamnskick i Dals socken sammanställdes. För att ta reda på äldre förhållanden i trakten av Kärr intervjuades en släktforskare och en markägare.

Den berörda sträckan inventerades genom att museets arkeologer gick längs det planerade vägområdet. Ett par ytor (Hållsätter där enstaka skärvstenar påträffades vid inventeringen, samt en yta i Dals-Ärsta) som vid inventeringen pekades ut som möjliga boplatslägen provschaktades med grävmaskin för att påvisa eventuella lämningar.

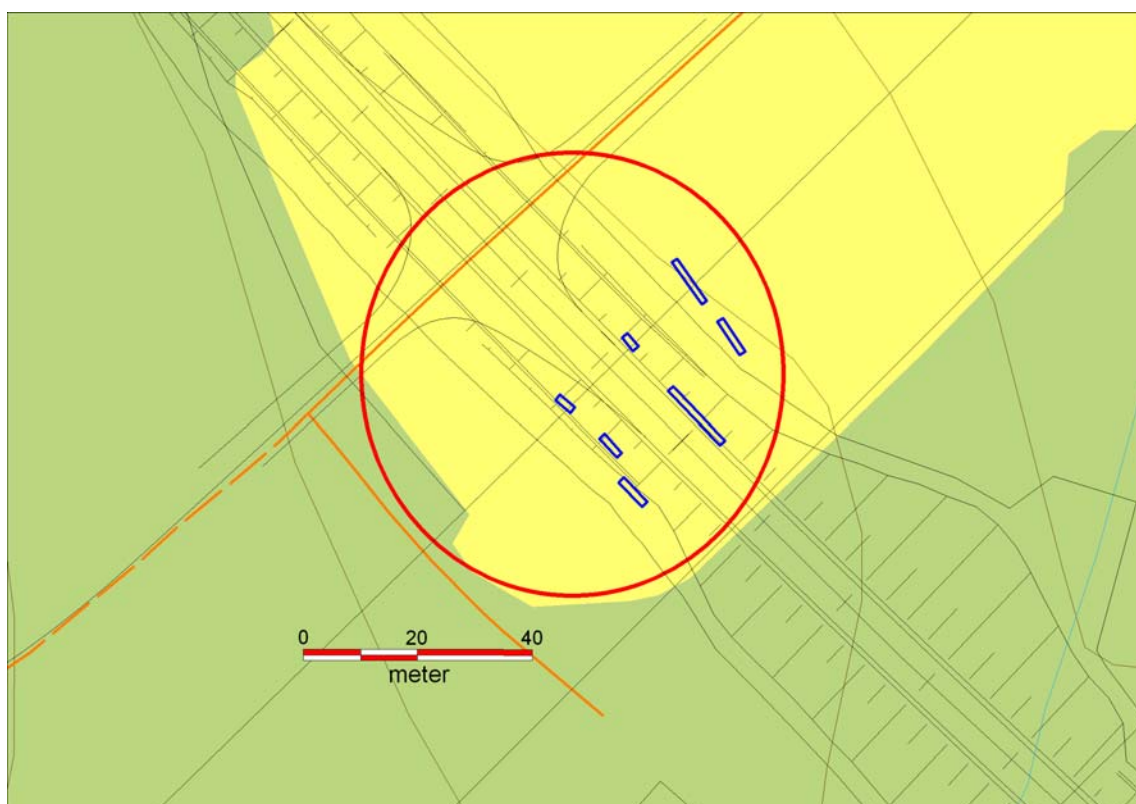
Området som schaktades i Hållsätter låg på den plana höjden framför det gula huset.

Schakten som grävdes i Hållsätter markerade med blått.

Schaktning i Dals-Årsta.

Schakten som grävdes i Dals-Årsta markerade med blått.

Anläggningsbeskrivningar

En stensatt brunn påträffades (x 6993 960 y 1592 630) inom fastigheten Dals- Årsta 3:11, troligen hör den samman med det sentida hus som ligger ca 80 m norr om brunnen.

I ett högre beläget område (x 6996 660 y 1589 396) inom fastigheten Hällsjö 6:2 påträffades resterna efter en skogskoja samt täktgropar (kolningsområde se bilaga 1). Inom en yta på ca 20 x 50 m i NV-SÖ orientering förekommer gropar, några kolbottnar noterades däremot inte. Området utgör en kulturhistorisk lämning till vilken hänsyn måste tas. Ytans östra del tangerar vägområdets västra begränsning.

Två husgrunder påträffades inom fastigheten Kärr 1:98 (se bilaga 1). Den ena (x 6996 800 y 1589 308) har stensatt grund 5x5 m (diagonalerna orienterade i Ö-V respektive N-S) på tre av sidorna med en högsta höjd på ca 0,8 m. I grundens södra hörn finns rester efter ett spisröse 2x2 m stort. Vid utredningen lyftes delar av torven över spisröset bort utan att något tegel syntes. Omkring 10 m VNV om denna grund är en stengrund ca 4 x 4 m belägen. Husgrunderna har inte iakttagits på någon av de historiska kartorna som museet granskat. Enligt markägaren Sten Hellström kallas lämningarna för Stattins- torpet. Vid kontroll med ordförande i Härnösands släktforskare Peter Sjölund fanns en torpare vid namn Erik Stattin i Flögsätter under slutet av 1800-talet, med ledning av dessa uppgifter kan det antagas att lämningarna är från slutet av 1800-talet. Huslämningarna utgör kulturhistoriska lämningar till vilka hänsyn måste tas.

Husgrund med spismursröse vid det så kallade Stattinstorpet.

Stengrund 10 m VNV om föregående grund vid det så kallade Stattinstorpet.

Nordväst om husen finns en igenväxande åkerplätt. Från denna går en liten väg upp mot stengrunden med spisiröset.

En sentida sommarladugård med tre bås (x 6996 845 y 1589 203) påträffades inom fastigheten Kärr 1:98, enligt markägaren Hellstöm flyttades den till platsen under 1920-talet (se bilaga 1). Hellström som är född i slutet av 1930-talet och har bott i byn i hela sitt liv har inget minne av att den varit i användning under sin levnad.

Tolkning och diskussion

Murberget, Läns museet Västernorrlands utredning har inte kunnat påvisa några fornlämningar i den planerade vägsträckningen för väg 90 på sträckan Hållsätter - Hållsjö. Dalgången och främst den norra delen med exponering åt syd är annars ganska rikt företrädd på fornlämningar, huvudsakligen från järnåldern. Vägstråket ligger på grund av bergshöjderna till större delen i vad som kan betecknas som baklägen vad det gäller solexponering. Inom skogsområdena bestod jordarten till stora delar av blockig morän. Vattenavrinningen från högre liggande områden var påtaglig på flera ställen, både i form av bäckar och som fuktiga slybevuxna ytor.

Sammantaget kan läget för den nya vägsträckningen inte betecknas ha varit särskilt lämpad för etablering av boplatser under förhistorisk tid.

De kulturhistoriska objekt som påträffades vid utredningen utgör lämningar från historisk tid och är inte klassade som fornlämningar. Hänsyn måste dock tas enligt Kulturminneslagens portalparagraf "Den som planerar eller utför ett arbete skall se till att skador på kulturmiljön såvitt möjligt undviks eller begränsas."

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 431-3321-09

Länsmuseets dnr: 2009/135

Län: Västernorrland

Landskap: Ångermanland

Kommun: Kramfors

Socken: Dal

Trakter som berörs av utredningen: Hållsätter, Dals-Ärsta, Daglös, Dals Kyrkojord, Flögsätter, Kärr och Hällsjö.

Kartblad: 18 H 8i, 18 H 9h, 18 H 9i

Utredningstid: Juni- juli 2009.

Personal från Murberget Länsmuseet Västernorrland: Ola George, Maria Lindeberg, Magnus Holmqvist, Peter Persson.

Rapportsammanställning: Ola George.

Sammanställning av arkivmaterial och kartor: Peter Persson.

Inga fynd påträffades.

Dokumentationsmaterial i form av fotografier, mm förvaras på Murberget, Länsmuseet Västernorrland.

Referenser

Bucht, T. 1955. Ortnamnen i Västernorrlands län. Del 1. Lund.

Ekdahl, N. J. 1833. Ekdahls norrländska samlingar. Berättelse till Kongl. Witterhets, Historie och Antiquitets Akademien om de Wettenskapliga Forskningsresor som blivit företagna åren 1827, 1829, 1830 i Norrland till granskande af dess Historiska och Antikvariska märkvärdigheter, enligt Kongl Majts Nådigste Befallning uppsatt och afgiven.

Hellström, P. 1957. Dals socken dess historia och folkliv. Härnösand.

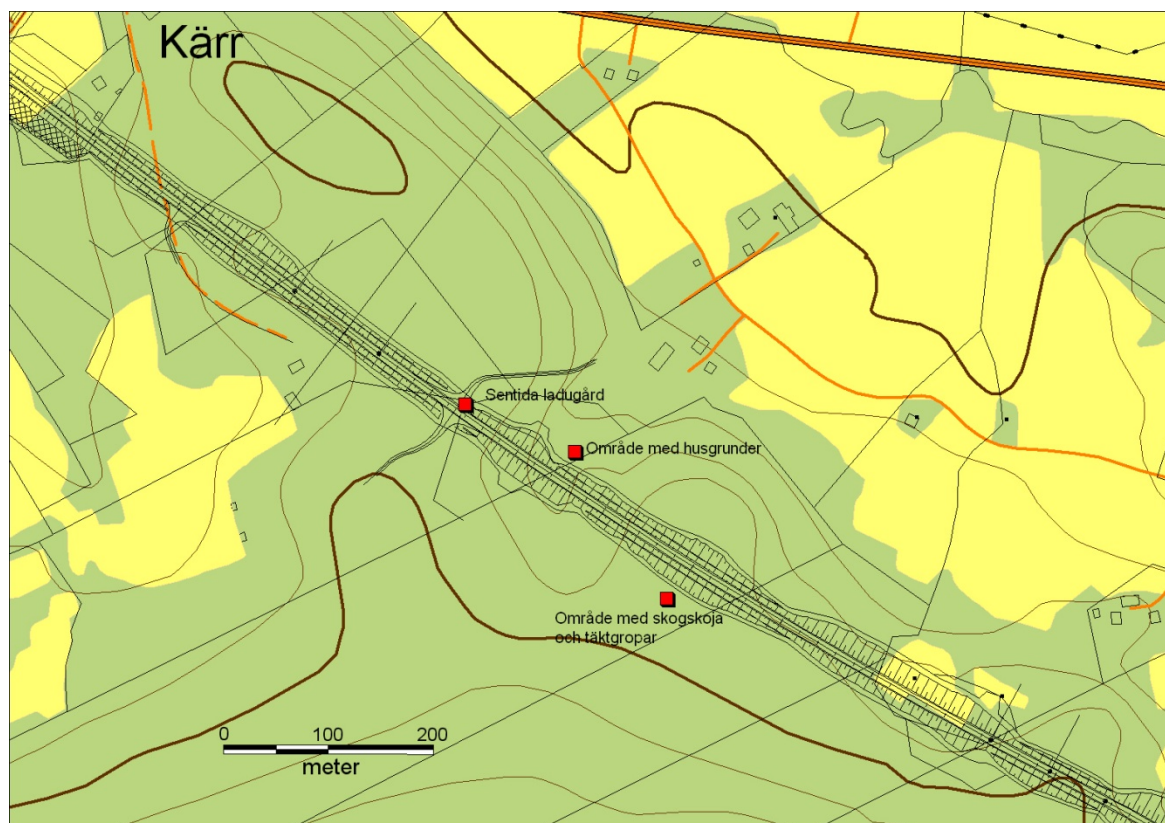
Lantmäteriverkets webbsida historiska kartor.

Sidenblad, 1865. Förteckning öfver fornlemningar inom Grundsunda, Gideå, Arnäs, Själevad, Mo, Björna, Anundsjö, Liden, Sollefteå, Multrä, Sånga, Öfverlännens, Botheå och Torsåker i Ångermanland. Antikvarisk tidskrift för Sverige. Berättelse till Kongl. Witterhets, Historie och Antiquitets Akademien om de antikvariska undersökningar gjorda under 1865.

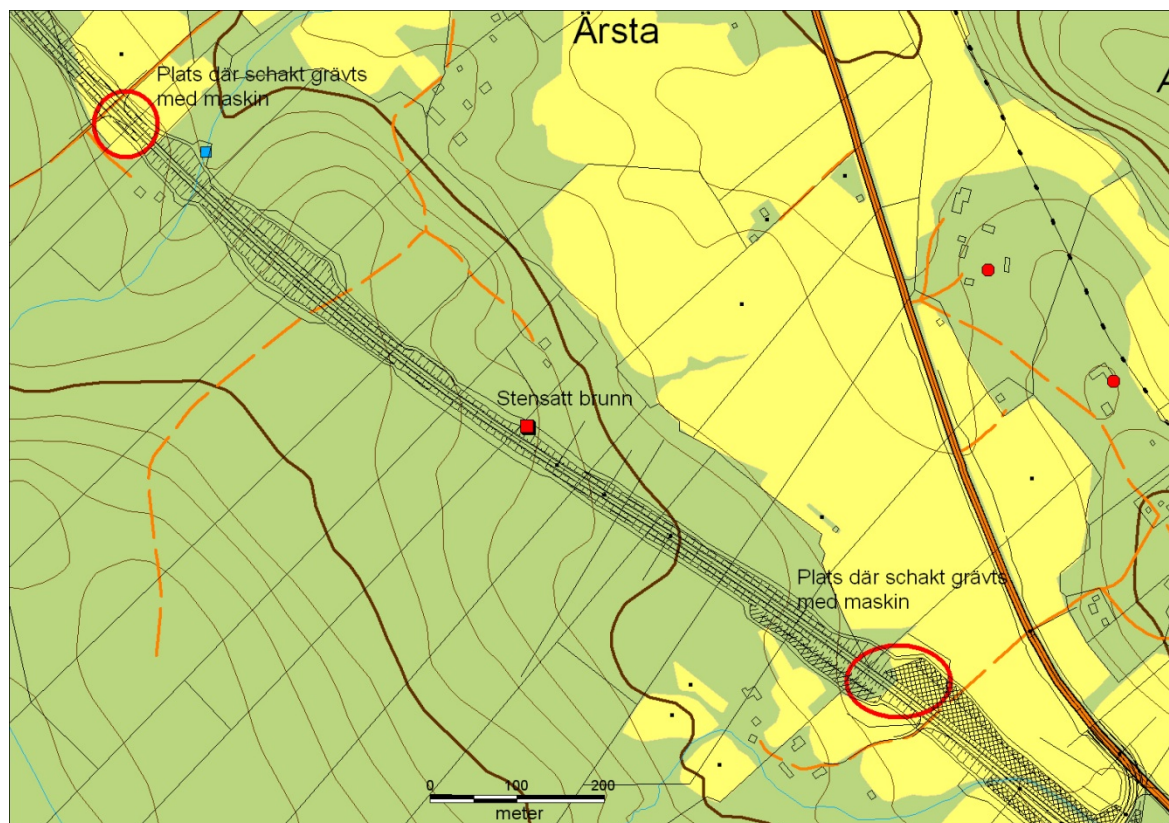
Telhammer, I. 1982. Ådalens kyrkor. Örnsköldsvik.

Bilagor

Bilaga 1. Kartor över området.

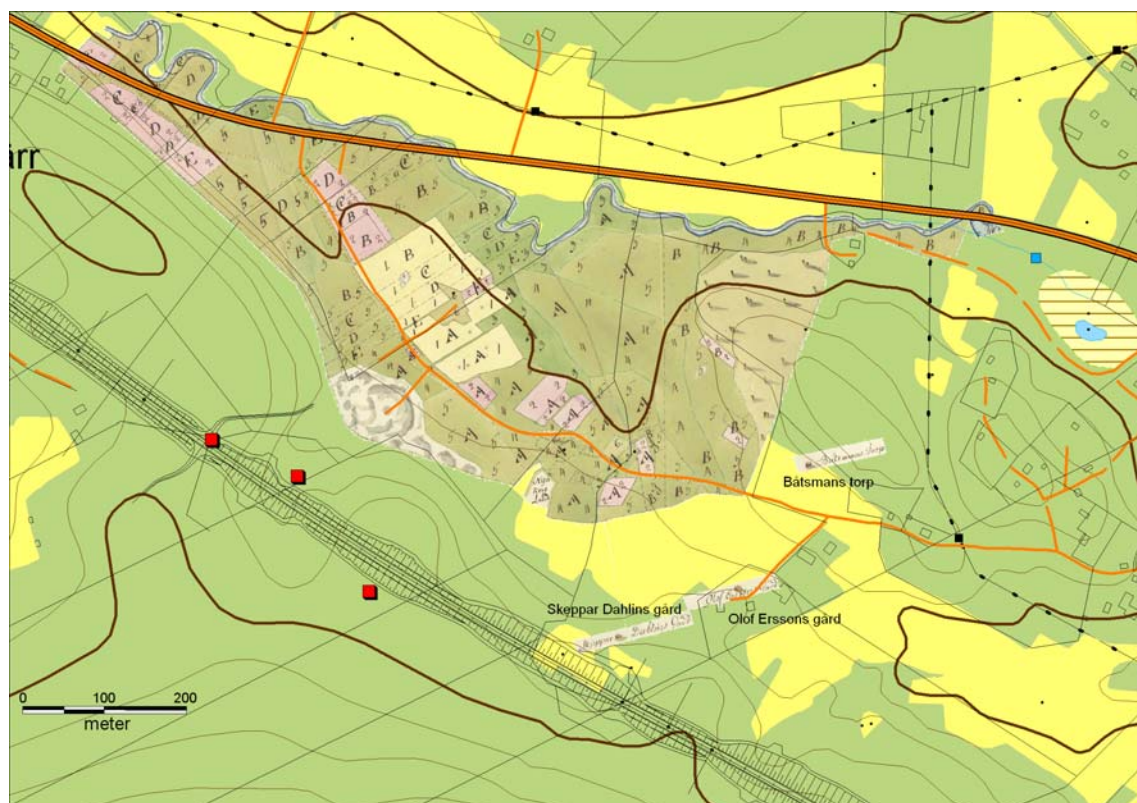

Karta med lämningar inom vägområdets norra del.

Karta med stensatt brunn och platser där schakt grävts med maskin.

Bilaga 2. Historisk karta.

Karta över Kärr skatte utbys inägor från 1776 inlagd över den ekonomiska kartan. Rektifiering utförd av Peter Persson.

Bilaga 3. Fotolista.

Fotonr	Motiv	Fotograferat från
1	Igenväxande åkeryta i kärr	Öst
2	Bäck i Kärr	Norr
3	Vägen mellan Kärr och Flögsätter	Väst
4	Skogsväg i Kärr	Norr
5	Eldstad i skogskojslämning inom fastigheten Hällsjö 6:2	Öst
6	Eldstad i skogskojslämning inom fastigheten Hällsjö 6:2	
7	Eldstad i skogskojslämning inom fastigheten Hällsjö 6:2	
8	Eldstad i skogskojslämning inom fastigheten Hällsjö 6:2	
9	Torplämning i Kärr	
10	Torplämning i Kärr	
11	Torplämning i Kärr	
12	Torplämning i Kärr	
13	Torplämning i Kärr	

14	Ladugårdslämning i Kärr	
15	Ladugårdslämning i Kärr	
16	Område för dragning av den nya vägen vid Kärr	Sydväst
17	Område för dragning av den nya vägen vid Kärr (öster om föregående bild)	Sydväst
18	Område för dragning av den nya vägen vid Kärr (öster om föregående bild)	Väst
19	Område för dragning av den nya vägen vid Kärr	Väst
20	Område för dragning av den nya vägen i norra delen av Kärr	Sydöst
21	Område där nya vägen ska dras i Hällsjö	Nordväst
22	Område där nya vägen ska dras i Hällsjö	Sydöst
23	Åker i Hållsätter	Sydöst
24	Schaktning på åker i Dals-Ärsta	Sydöst
25	Schaktning på åker i Dals-Ärsta	
26	Schaktning på åker i Dals-Ärsta	Sydväst
27	Torpgrund i Kärr	
28	Torpgrund i Kärr	
29	Torpgrund i Kärr	
30	Torpgrund i Kärr	
31	Torpgrund i Kärr	
32	Grund sv om torpgrund i Kärr	
33	Igenväxande åkeryta nv om torpgrund i Kärr	
34	Igenväxande åkeryta i Kärr	
35	Bilvrak vid den igenväxande åkerytan i Kärr	
36	Arbetsbild, Ola George och Ida Feltzin vid inventering i skogen	
37	Översvämmad åker i dalgången i Flögsätter	Sydväst
38	Dalgången i Flögsätter	Syd
39	Dalgången i Flögsätter	Sydöst
40	Åkerytor i Hållsätter	Nordväst
41	Åkerytor i Hållsätter	Sydöst
42	Schaktning på åker i Dals-Ärsta	Nordväst
43	Schaktning på åker i Dals-Ärsta	Sydväst
44	Schaktning på åker i Dals-Ärsta	Sydväst
45	Schaktning på åker i Dals-Ärsta	Sydväst
46	Schaktning på åker i Dals-Ärsta	Sydväst